(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)
[१९९५]२ एस.सी.आर.६५

मेसर्स भारत कोकिंग कोल लि.

— विरुद्ध —

मेसर्स सी.के.अहुजा आणि अन्य

१४ फेब्रुवारी १९९५

[न्यायमूर्ति पी.बी. सावंत आणि न्यायमूर्ति जी.एन.रे]

लवाद कायदा १९४०- —कलम १४(२), १७ व २९—निवाडा- हरकती दाखल करण्यास उशीर – निर्णय हाताळण्यासाठीचा मंच जेथे सर्वोच्च न्यायालयाने नियुक्त केलेला लवाद - निर्णय दिला की - निवाड्याबाबतचा आक्षेप, मंच्याबाबतच्या आक्षेपासह, मर्यादेच्या दीर्घ कालावधीनंतर दाखल केल्यामुळे, गुणवत्तेनुसार, फेटाळले जावे - पुढे निर्णय दिला की - जिथे सर्वोच्च न्यायालयाने लवाद नेमलेला आहे आणि जेथे पुढील कारवाई साठी पुढील निर्देश दिलेले नाहीत पुढील कारवाईसाठी मंच सर्वोच्च न्यायालय आहे - मर्यादा.

या न्यायालयाने १२ नव्हेंबर, १९९१ च्या आदेशाद्वारे वाद आणि मतभेद पक्षांच्या संमतीने लवादासाठी पाठवले. दिनांक १४ फेब्रुवारी १९९४ रोजी लवादाने दिलेला निवाडा या न्यायालयात दाखल करण्यात आला होता. रजिस्ट्रीने २९ एप्रिल १९९४ रोजी, दोन्ही पक्षांच्या वकिलांना, लवाद निवडा दाखल करण्याची नोटीस दिली. उत्तरवाद्यांनी लवाद कायदा १९४० अन्वये अर्ज केला होता की, हा निर्णय न्यायालयाने नियम करण्यात यावा आणि त्यांना निवाडा दाखल केल्याच्या तारखेपासून २४ टक्के दराने व्याज देण्यात यावे. अंतर्वादिक अर्ज **सुनावणीसाठी आले तेव्हा अपीलकर्त्याने नव्याने नोटीस बजावण्याची विनंती केली जी उत्तरवादींच्या युक्तिवादाचा पूर्वग्रह न ठेवता जारी करण्यात आली होती की आक्षेप दाखल**

करण्याचा कालावधी आधीच विलंब झाल्यानेन प्रतिबंधित आहे. त्यानंतरही ३ ऑक्टोबर १९९४ रोजी या निवडायची तपासणी करण्यात आली, तेव्हा २० नोव्हेंबर १९९४ रोजी, या निवाड्यावरील आक्षेप दाखल करण्यात आले, म्हणजे अशा तपासणीपासून ३० दिवसांच्या आत नाही. अपीलकर्त्याने हा निवाडा योग्य पद्धतीने दाखल करून त्यावर स्वाक्षरी केली नाही आणि त्यांना आवश्यकतेनुसार प्रत देण्यात आली नाही, असा युक्तिवाद करण्याबरोबरच हा निकाल योग्य न्यायालयात दाखल करण्यात आलेला नाही, असा युक्तिवाद केला. त्यानुसार निवाडा होण्याच्याच्या तारखेपासून मुदतीत येण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही, असे आवाहन करण्यात आले.

अर्ज निकाली काढताना, ह्या न्यायालयाने

निर्णय दिला : १. जिथे या न्यायालयाने पक्षकारांच्या संमतीने लवादाची नेमणूक केली होती आणि या आदेशात पुढील कोणतेही निर्देश देण्यात आले नव्हते जे सूचित करेल की या न्यायालयाने स्वतःला आपल्या अधिकारक्षेत्रापासून दूर केले नाही- अश्या निवाडा किंवा निवाड्यामुळे उद्भवणारी प्रकरणे हाताळण्यासाठी, पुढील कारवाई करण्यासाठीचे मंच हे न्यायालय आहे. अशा अधिकारक्षेत्रात अन्य कोणत्याही न्यायालयाची दखल झालेली नसताना एकच निष्कर्ष निघतो तो म्हणजे पुढील आदेश, आदेश देणाऱ्या न्यायालयानेच म्हणजेच सर्वोच्च न्यायालयानेच द्यावेत. [६९-जी-एच]

स्टेट ऑफ मध्य प्रदेश - विरुद्ध - मेसर्स सैथ अँड स्केल्टन (प्रा) लि., **[१९७२] १ एस. सी. सी ७०२, पालन केले.**

पंजाब स्टेट इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड-विरुद्ध-लुधियाना प्रा.लि., **[१९९३]१ एस. सी. सी २०५, उल्लेखनीय.**

फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया - विरुद्ध - ई कुट्टप्पन, **जे.टी. (१९९३) ४ एस.सी ९०;** *निळकंठ शिद्रप्पा निंदुशेट्टी - विरुद्ध - काशिनाथ सोमन्ना निंगाशेट्टी,* **[१९६२] ३ एससीआर ५५१ आणि** *इंडियन रेयॉन कॉर्पोरेशन*

लि. - विरुद्ध - रौनक अँड कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड, **[१९८८] ४ एस. सी. सी. ३१, संदर्भित.**

२. कोणत्याही परिस्थितीत, या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीद्वारे जेव्हा निवाडा दाखल करण्याची नोटीस दिली गेली तेव्हा निवाडा अन्य न्यायालयात दाखल केला जावा असे जरी गृहीत धरले तरी, मंचाबाबत आक्षेपासह निवाड्याविषयी आक्षेप या न्यायालयासमोरच मांडायला हवे होते आणि रजिस्ट्रीद्वारे निवाडा दाखल करण्याच्या नोटिशीकडे पक्षकारांना पूर्णपणे दुर्लक्ष करणे खुले असणार नाही. त्यानुसार या टप्प्यावर असा आक्षेप घेण्यास परवानगी देऊ नये, कारण या निवाड्यावरील आक्षेप मुदतीनंतर बराच काळ लोटल्यानंतर दाखल करण्यात आला आहे. गुणवत्तेच्या आधारावरही निवाड्याविरोधात हस्तक्षेप केला जाऊ शकत नाही. [७० -सी-डी]

दिवाणी अपिलीय न्यायधिकरण : दिवाणी अपील क्रमांक ३८८२-८५/ १९९० मधील अंतर्वादिक अर्ज क्रमांक ९ ते १२/१९९४

सी. आर. क्रमांक १९९-२०२ / १९८९ (आर) मधील पाटणा उच्च न्यायालयाच्या ११.५.८९ च्या न्यायनिर्णय व आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यासाठी जी. एल. सांघी आणि जी. एस. चॅटर्जी.

प्रतिवादींसाठी एम. सी. भंडारे आणि आर. पी. गुप्ता.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय

न्यायमूर्ती जी.एन. रे, यांच्या द्वारे: दिवाणी अपील क्रमांक 3882 -85 / 1990 आणि एसएलपी (दिवाणी) क्रमांक 10832-33 / 1989 मध्ये या न्यायालयाने 18 नोव्हेंबर 1991 च्या आदेशाद्वारे संबंधित दिवाणी अपील आणि अनुमती याचिकांमधील वाद आणि मतभेद संदर्भित केले आणि पक्षकारांच्या संमतीने अर्ज लवादाकडे पाठवले. १८ नोव्हेंबर १९९१ रोजी दिलेला आदेश खालीलप्रमाणे आहे :

"उपरोक्त प्रकरणात नमूद केलेले वाद आणि मतभेद कोयलानगर पी.ओ., कोयलानगर जिल्हा, धनबाद, बिहार येथील उपमुख्य अभियंता (स्थापत्य) श्री.जे. पी. ठाकूर यांच्याकडे लवादासाठी आहेत. दोन्ही पक्ष दोन आठवड्यांच्या आत संबंधित लवादासमोर नियमित संदर्भ करार दाखल करण्याचे वचन देतात. त्यानंतर चार महिन्यांच्या आत हा निवाडा देण्यात येणार आहे."

त्यानंतर एकमेव लवाद ह्यांनी संदर्भ प्रविष्ट केला आणि लवादातील पक्षकारांनी लवाद ह्यांच्या समोर हजर राहून युक्तिवाद केला. त्यानंतर लवाद ह्यांनी १४ फेब्रुवारी १९९४ रोजी निवाडा दिला आणि तसा निवाडा लवाद ह्यांनी या न्यायालयात दाखल केला. या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीने २९ एप्रिल १९९४ रोजी दोन्ही पक्षांच्या विद्वान वकिलांना निकाल दाखल करण्याची नोटीस दिली. मेसर्स सी.के.अहुजा आणि अन्य ह्या प्रतिवादींनी ११ जुलै १९९४ रोजी भारतीय लवाद कायदा १९४० च्या कलम १४ (२), १७ आणि २९ अन्वये या न्यायालयासमोर अर्ज केला आणि १४ फेब्रुवारी १९९४ रोजी एकमेव लवाद अधिकारी श्री.जे.पी.ठाकूर, ह्यांनी दिलेला निवाडा न्यायालयाचा नियम करण्यात यावा आणि निवाड्याच्या तारखेपासून, निवाडा प्राप्त रकमेवर अपीलकर्त्यांना 24% दराने व्याज देण्यात यावे. असे दिसते की दिवाणी अपील क्रमांक ३८८२-८५/१९९०, २२ मार्च १९९३ रोजी सुनावणीसाठी सूचीबद्ध करण्यात आले होते परंतु अपीलांशी संबंधित वाद पक्षकारांच्या संमतीने लवाद ह्यांच्याकडे पाठविण्यात आले होते हे लक्षात घेऊन या न्यायालयाने २२ मार्च १९९३ च्या आदेशाद्वारे हे अपील फेटाळून लावले.

भारतीय लवाद कायद्याच्या कलम १४(२), १७ आणि २९ अन्वये दाखल करण्यात आलेल्या अर्जांवर सुनावणी झाली, परंतु मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडचे विद्वान वकील श्री.जी.एस. चॅटर्जी यांच्या विनंतीवरून मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडला निवाडा दाखल करण्याबाबत नव्याने नोटीस बजावण्याचे निर्देश देण्यात आले. मात्र, मेसर्स सी. के. अहुजा यांच्या वकिलांच्या युक्तिवादाला पूर्वग्रह न बाळगता ही नोटीस बजावण्यात आली असून हरकती दाखल करण्याचा

कालावधी आधीच मुदतीने प्रतिबंधित करण्यात आला आहे. मात्र, या निवाड्यावर २० नोव्हेंबर १९९४ रोजी आक्षेप नोंदविण्यात आले आहेत.

भारतीय लवाद कायद्याच्या कलम १४(२), १७ आणि २९ अन्वये वरील अर्ज दिवाणी अपील क्रमांक ३८८२-८५/१९९० मधील आय.ए. क्रमांक ९-१२/ १९९४ असे क्रमांक देण्यात आले आहेत.या अर्जांच्या सुनावणीवेळी मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडच्या वकिलांनी असा युक्तिवाद केला आहे की, हा निवाडा योग्य पद्धतीने दाखल करण्यात आला नाही आणि त्यावर स्वाक्षरी केली गेली नाही, त्यामुळे त्याचा विचार केला जाऊ नये. निवाड्याची प्रत पक्षकारांना पुरविणे आवश्यक असून निवाड्याची प्रत मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडला देण्यात आली नसल्याने हरकती नोंदविण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही, असा युक्तिवादही करण्यात आला. तसेच हा निकाल योग्य न्यायालयात दाखल करण्यात आलेला नाही, असा युक्तिवादही करण्यात आला. त्यानुसार निवाडा भेटल्याच्या तारखेपासून मुदतीत येण्याचा प्रश्नच उद्भवत नव्हता. योग्य न्यायालयात निकाल दाखल न केल्यास मुदतीचा प्रश्नच उद्भवणार नाही, या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ *स्टेट ऑफ मध्य प्रदेश - विरुद्ध - मेसर्स सैथ अँड स्केल्टन (पी) लिमिटेड,* [१९७२] १ एस.सी.सी ७०२ या दाव्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा आधार घेतला. मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडच्या विद्वान वकिलांनी ३ ऑक्टोबर १९९४ रोजी या निवाड्याची तपासणी केली होती, परंतु अशा तपासणीपासून तीस दिवसांच्या आत या निवाड्यावर आक्षेप नोंदविण्यात आला नव्हता. मेसर्स सी.के.आहुजा आणि अन्य चे वकील भंडारे यांनी युक्तिवाद केला आहे की, पक्षांच्या विनंतीवरून या न्यायालयाने लवादाचे निर्देशन दिले आहे. त्यानुसार या न्यायालयात लवादाची कार्यवाही सुरू झाली आहे त्यामुळे हा निवाडा या न्यायालयात दाखल करणे आवश्यक आहे. परिणामी, या निवाड्यावर आक्षेप असल्यास तो ही या न्यायालयात दाखल करणे आवश्यक आहे. एप्रिल १९९४ मध्ये निवाडा दाखल करण्याबाबत वकिलांची नोटीस काढली गेली होती तरी मेसर्स भारत . कोकिंग कोल लिमिटेडने या न्यायालयासमोर निवाडा दाखल करताना मानकांचे पालन करण्यातील त्रुटीबाबत कोणताही आक्षेप घेतला नाही, असेही त्यांनी नमूद केले आहे. या

न्यायालयात दाखल करण्यात आलेल्या आक्षेपांच्या याचिकेतही मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडने हा निवाडा या न्यायालयात दाखल करायला नको होता, असा कुठलाही आक्षेप घेतलेला नाही. त्यानुसार, या अर्जांच्या सुनावणीच्यावेळी असा युक्तिवाद उपस्थित करू देऊ नये. हा निवाडा न्यायालयात दाखल झाला असेल आणि या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीने निवाडा दाखल करण्याबाबत पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांचे लक्ष वेधले असेल, तेव्हा अशा निवाड्यावर आक्षेप नोंदविण्याच्या मुदत कालावधी नोटीसच्या च्या तारखेपासून सुरु होईल, असा युक्तिवादही भंडारे यांनी केला आहे. आक्षेपकर्त्याच्या विद्वान वकिलाच्या विनंतीवरून नंतर नव्याने नोटीस बजावण्यात आली असली, तरी मेसर्स भारत कोकिंग कोल लिमिटेडच्या विद्वान वकिलाच्या सांगण्यावरून या न्यायालयाने नंतर बजावलेल्या नोटीसच्या तारखेपासून या निवाड्यावर आक्षेप नोंदविण्याची मुदत मोजता येणार नाही. या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ भंडारे यांनी *फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया आणि इतर – वीरुद्ध – एस. कुट्टप्पन, जेटी* (1993) 4 एससी 90 मधील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ दिला आहे. या निर्णयात या न्यायालयाच्या यापूर्वीच्या *निलकांथा भिद्रमाप्पा निनोआशेट्टी – विरुद्ध -- काशिनाथ सोमन्ना, निनोआशेट्टी आणि इतर*, [१९६२] २ एससीआर ५५१ आणि *इंडियन रेयॉन कॉर्पोरेशन लिमिटेड -- विरुद्ध – रौनक अँड कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड*, [१९८८] ४ एस.सी.सी ३१ या खटल्यातील निर्णयाचा संदर्भ देण्यात आला होता. *फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडियाच्या* (वर उल्लेखित) खटल्यातील निर्णयात असे म्हटले आहे की, न्यायालयात निवाडा दाखल करण्याचे बंधन लवाद ह्यांच्यावर कायदेशीररित्या अनिवार्य आहे आणि जेव्हा न्यायालयात निवाडा दाखल केला गेला आणि पक्षकारांना न्यायालयात अशा प्रकारे निवाडा दाखल केल्याची माहिती होती, तेव्हा आक्षेप नोंदविण्याची मुदत पक्षकारांना कळविल्यापासून लागू होईल, आणि त्यानंतर च्या कोणत्याही तारखेपासून, जेव्हा संबंधित पक्षकारांना असा निवाडा दाखल करण्याची नोटीस जारी करण्यात आली होती, नाही. भंडारे यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की, याप्रकरणात या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीने विशेषतः एप्रिलमध्ये १९९४ मध्ये निवाडा दाखल करण्याबद्दल वकिलाचे लक्ष वेधले.

परंतु इतके माहिती असूनही, अपीलकर्ता, मेसर्स भारत कोकिंग कोल लि.ने निवाड्यावर कोणताही आक्षेप नोंदवणे निवडले नाही. ३ ऑक्टोबर १९९४ रोजी निवाड्याची तपासणी करूनही अशा तपासणीपासून तीस दिवसांच्या कालावधीत आक्षेप दाखल करण्यात आलेला नसून २० नोव्हेंबर १९९४ रोजीच आक्षेप दाखल करण्यात आला आहे. त्यानुसार निवाड्यावरील आक्षेप ग्राह्य धरण्यात येऊ नये कारण ते मर्यादेने प्रतिबंधित आहे.

भंडारे यांनी मांडलेला युक्तिवाद आमच्या दृष्टीने पूर्णपणे रास्त आहे. या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीने एप्रिल, १९९४ मध्ये पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांना निवाडा दाखल करण्याबाबत नोटीस दिली. कोणत्याही पक्षाच्या वतीने अशी नोटीस घेण्याचा अधिकार वकिलांना होता, निवाड्याची पाहणी करण्याची संधीही वकिलांना खुली होती. प्रत्यक्षात ३ ऑक्टोबर १९९४ रोजी अशी तपासणी करण्यातही आली होती, परंतु एप्रिल १९९४ मध्ये रजिस्ट्रीने दिलेल्या नोटिशीपासून किंवा ३ ऑक्टोबर १९९४ रोजी निवाड्याच्या तपासणीच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत कोणताही आक्षेप दाखल करण्यात आला नाही. *स्टेट ऑफ मध्य प्रदेश - विरुद्ध - मेसर्स सैथ अँड स्केल्टन(प्रा)लि.*,[१९७२] १ एस.सी.सी ७०२ या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की जेथे पक्षकारांच्या संमतीने लवादाची नेमणूक केली होती आणि या आदेशात पुढील कोणतेही निर्देश देण्यात आले नव्हते जे सूचित करतात की सर्वोच्च न्यायालयाने स्वतःला आपल्या अधिकारक्षेत्रापासून दूर केले नाही. अश्या निवाडा किंवा निवाड्यामुळे उद्भवणारी प्रकरणे हाताळण्यासाठी, पुढील कारवाई करण्यासाठीचे मंच हे सर्वोच्च न्यायालय आहे. अशा अधिकारक्षेत्रात अन्य कोणत्याही न्यायालयाची दखल झालेली नसताना एकच निष्कर्ष निघतो तो म्हणजे पुढील आदेश, आदेश देणाऱ्या न्यायालयानेच म्हणजेच सर्वोच्च न्यायालयानेच द्यावेत. भंडारे यांनी त्यांच्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ *पंजाब स्टेट इलेक्ट्रिसिटी बोर्ड - विरुद्ध - लुधियाना स्टील्स प्रायव्हेट लिमिटेड* [१९९३] १ एस.सी.सी २०५ या खटल्यात या न्यायालयाच्या नंतरच्या निर्णयाचा आधार घेतला की जेव्हा या न्यायालयाने लवादाचा निर्देश दिले तेव्हा हा निवाडा या न्यायालयातच दाखल केला

जाईल. आम्ही एवढेच सूचित करू शकतो की या निर्णयात एक उल्लेखनीय वस्तुस्थिती आहे कारण त्या प्रकरणात लवादाचा निर्देशन दिल्यानंतर या न्यायालयाने विशेषतः निर्देश दिले की हा निवाडा या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीकडे पाठविला जाईल. कोणत्याही परिस्थितीत, या न्यायालयाच्या रजिस्ट्रीद्वारे जेव्हा निवाडा दाखल करण्याची नोटीस दिली गेली तेव्हा निवाडा अन्य न्यायालयात दाखल केला जावा असे जरी गृहीत धरले तरी, मंचाबाबत आक्षेपासह निवाड्याविषयी आक्षेप या न्यायालयासमोरच मांडायला हवे होते आणि रजिस्ट्रीद्वारे निवाडा दाखल करण्याच्या नोटिशीकडे पक्षकारांना पूर्णपणे दुर्लक्ष करणे खुले असणार नाही. आम्ही येथे असेही सूचित करतो की आक्षेप याचिकेत असा आग्रह धरण्यात आलेला नाही की या न्यायालयात निवाडा दाखल करण्यात मानकांचे पालन करण्यात काही त्रुटी आहे. त्यानुसार या टप्प्यावर असा आक्षेप घेण्यास परवानगी देऊ नये, कारण या निवाड्यावरील आक्षेप, मुदतीनंतर बराच काळ लोटल्यानंतर दाखल करण्यात आला आहे, म्हणून ते फेटाळण्यात यायला हवे. आम्ही येथे सूचित करतो की, आम्हाला असे वाटत नाही की गुणवत्तेच्या आधारावरही निवाड्याविरोधात हस्तक्षेप केला जावा. म्हणून आम्ही अंतर्वादिक अर्ज क्रमांक ९ ते १२/ १९९४ दाखल करून घेतो आणि हा निवाडा न्यायालय नियम बनविण्याचे निर्देश देतो.' आम्हाला असेही दिसून येते की प्रकरणातील वस्तुस्थितीनुसार, अर्जदार मेसर्स सी. के. आहुजा आणि इतर हे निवाड्याच्या तारखेपासून, वसुलीपर्यंत १२% दराने व्याजाचा निवाडा मिळण्यास हक्कदार आहे. त्यानुसार अंतर्वादिक अर्ज निकाली काढले जातात. खर्चाबाबत कोणतेही आदेश नाही.

याचिका निकाली काढल्या.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यवहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता

विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

x-x-x-x